

הרב חיים קנייבסקי זצ"ל - לקט שו"ת בכתב ובע"פ

ענייני שבת ומועדים

א. שאלה: לקראת לידה בע"ה רציתי לברר, אם תהיה הלידה בשבת, האם יהיה מותר לנו ליסוע מביתנו בקדומים לבית חולים 'מעייני הישועה' בבני ברק, שהוא רחוק בכעשר דקות מבית חולים 'מאיר' בכפר סבא. הרקע לשאלה הוא שמסתמא בית חולים 'מעייני הישועה' הרבה יותר מקפידים לא לחלל שבת שלא לצורך.

תשובה (הרב הבלין שאל עבורי ומסר לי את תשובת הרב שאמר בעל-פה): **מותר!**¹

ב. שאלה: 1. האם לדעת הרמב"ם יש חיוב של שמחה בראש השנה כמו ברגלים (לאכול בשר ויין ולקנות תכשיט לאשה וקליות ואגוזים לילדים)? שהרי בהלכות יום טוב (ו, יז) כתב: "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים - כלם אסורין בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח...כיצד? הקטנים..."², ומשמע ש'שאר ימים טובים' נסוב על ראש השנה.² אבל בספר המצוות (עשין נד) כתב ש'חייב להיות שמח ברגל', ומשמע שראש השנה - לא.³

2. האם לדעת המשנה ברורה יש חיוב של שמחה בראש השנה כמו ברגלים? שהרי כתב (תקצז, א) שיש בו מצוות 'ושמחת בחגך', או שאין הכוונה ממש כמו ברגלים

¹ ראה בספר 'תורת היולדת' (פ"ז, ה"ד) שאפילו אם בבית החולים הקרוב יחללו שבת שלא לצורך וברחוק ישמרו שבת כדין, בכל זאת יסע לקרוב. בהערה ביאר שהטעם הוא שאין אומרים לנהג שיחטא כדי שיוזכה חברו בבית חולים הקרוב. יש לציין שדנו הפוסקים לגבי מקרה שהיולדת רוצה ליסוע לבית החולים הרחוק משום שלדעתה בית החולים הרחוק מקצועי יותר, עיין בשש"כ (לב, לח). וראה בתורת היולדת (ז, ב) שמוותר ליסוע לבית חולים רחוק מחמת שהרמה הרפואית שם גבוהה יותר, וליוולדת יש שם ייתובי דעתה. ובהערה ד הוכיח היתר זה מהתפארת ישראל על המשנה. ונטה הגר"י זילברשטיין שההיתר הוא משום 'ייתובי דעתה', ואם אין צורך של ייתובי דעתה אין להתיר אם יש לה קרוב יותר מיולדת טובה, ע"ש עוד. אולם כאן לא כתבנו בשאלה שיש צורך של יישוב דעתה של היולדת בבית החולים הרחוק יותר, ובכל זאת התיר רבנו, וצ"ע.

² נחלקו הפוסקים אם יש מצוות שמחה בראש השנה, ואף אם יש מצוות שמחה, דנו אם דין השמחה בו כשמחה של שלשת הרגלים שגברים שמחים ביין, נשים בתכשיטים וילדים בקליות ואגוזים. מספר פוסקים הוכיחו מהרמב"ם שיש מצוות שמחה בראש השנה מדבריו הנ"ל בהלכות יום טוב שכתב "עם שאר ימים טובים כלם". לכאורה, כוונת הרמב"ם לכלול את ראש השנה (ואולי גם יום הכיפורים), שהרי "ימים טובים" זה בלשון רבים ואין ימים טובים אחרים שלא הזכיר חוץ משבועות. כך כתב בפשיטות ב'חזון עובדיה' (ימים נוראים, עמ' קפ). וכן כתב ב'מנחת אשר' (מועדים, ראש השנה, סימן ב).

³ מלשון הרמב"ם בספר המצוות (מצוות עשה נד): "יש מצווה לשמוח ברגל", משמע שדווקא ברגלים יש חיוב לשמוח אבל לא בראש השנה ויום כיפור. לא מצאתי מי שהעיר בזה. לכאורה, יש לומר שאף שהרמב"ם כתב 'רגלים' - כוונתו לכל החגים ולא דק בלשונו וצ"ע.

אלא שצריך לשמוח כמו שכתב בשולחן ערוך הרב שיש בראש השנה מצוות כבוד ועונג, ולא חיוב שמחה כמו שיש ברגלים?⁴

תשובה: יש (כתב לי הרב הבלין, עוזרו של רבנו, שאולי התשובה השנייה עולה גם לשאלה הראשונה בעניין דעת הרמב"ם).

ג. שאלה: האם נשים קיבלו על עצמן כחיוב את שמיעת תקיעות שופר בר"ה, או שזה לא מחייב אלא ראוי?

תשובה: נדר קיבלו עליהן.⁵

ד. שאלה: ראיתי מובא בספר מסוים בשם מרן שליט"א על מקרה שראובן שהיה מסוכסך עם שמעון שלח בפורים משלוח מנות של איבה לשמעון, עם אקדח צעצוע למעלה, ופתק מלא באיומים ואיבה. בתו של ראובן, השליחה של אביה להביא את המשלוח מנות, חשבה שהאקדח והפתק הונחו בטעות והוציאה אותם, והגישה לשמעון משלוח מנות משובח, וזה גרם לפיוס. מובא בשם מרן שמסתבר שיצא ידי

⁴ דעת שולחן ערוך הרב (תקכו, ה- ז) שאין מצוות שמחה בראש השנה, אלא יש מצוות כבוד ועונג משום שנאמר בהם 'מקרא קודש'. זה לשונו: "ב' מצות אלו שהן כבוד ועונג הן נוהגות גם כן בראש השנה שהרי נאמר בו מקרא קדש אבל אין נוהגות בחולו של מועד שהרי לא נאמר בהן מקרא קדש וכבר נתבאר בסי' רמ"ב שהכבוד והעונג הן מצות מדברי סופרים ומפורשין על ידי הנביאים. ויש בחול המועד מה שאין בראש השנה, והוא שכל שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג וכן ביום טוב של עצרת חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים אליו ושמחה זו היא מצות עשה מן התורה שנאמר 'ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך' וגו'. כיצד משמחין? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים והנשים קונה להם בגדים ותכשיטין כפי ממונו...". אולם מהמשנה ברורה יותר משמע שיש מצוות שמחה בראש השנה כמו ברגלים. שהרי כתב השולחן ערוך (תקצז, א): "אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין בר"ה...". ועל זה כתב המשנה ברורה (סי"ק א): "אוכלים ושותים ושמחים - ר"ל אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של 'ושמחת בחגך' שייך גם בו שגם הוא בכלל חג כדכתיב תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו ונאמר בנחמיה ח' אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ד' היא מעוזכם". ראה ש"כ (מבוא להלכות שבת פרק ג, הערה נח) מה שכתב בזה. ובספר 'ועלהו לא יבול' (ח"א עמ' ריב) מובא בשם הגרש"ז שבראש השנה יש חיוב שמחה, אך אין זה כשמחת שאר הרגלים מכיון שיש גם אימת יום הדין. ולכן אין חובה לקנות בגד חדש לאשה ע"ש. בספר 'שאלת רב' (עמ' שעו) מובא בשם רבנו, שאף על פי שכתב המשנה ברורה שמצות 'ושמחת בחגך' נוהגת בראש השנה, מכל מקום אין חיוב לשמח את אשתו וכו' בראש השנה". כמו כן, שאלתי את הגר"א נבנצל שליט"א, ואמר לי שרק בשלשה רגלים יש חיוב לקנות מתנה לפני החג. שוב הראו לי שכך כתב הגר"א נבנצל בספר 'ירושלים במועדיה' (עמ' צז), שאף שיש חיוב שמחה בראש השנה, מכל מקום אין זה ממש כחיוב שמחה ברגלים, ולכן לא חייב לקנות לאשתו בגדים ומנעלים לחג. לעומת זאת, בילקוט יוסף הלכות ראש השנה (עמ' רעו) נטה לומר שיש חיוב לקנות מתנה לאשה לפני ראש השנה, וצ"ח שלכאורה רבים לא נוהרים בזה.

⁵ כתב הגרעק"א (שו"ת, השמטות לסימן א') דאף דנשים פטורות ממ"ע שהזמ"ג כבר קיבלו עליהן רוב מצוות אלה, כגון תק"ש, סוכה, לולב וקידוש ביו"ט, ע"ש. ובשו"ת 'יביע אומר' (ח"ב, או"ח סימן ל) הביא באריכות את דברי הפוסקים בשאלה אם 'קיבלו עליהו' הנשים לתקוע בשופר ולקיים מצוות עשה שהזמן גרמא (ביביע אומר) נשאל שם אם נשים צריכות התרת נדרים כאשר לא מקיימות את המצווה). יש לציין שהשולחן ערוך (תקפט, ג) כתב שנשים פטורות ממצוות שופר, והמשנה ברורה לא כתב שנשים קיבלו עליהן חובה, ומסתימת המ"ב משמע שלא סבירא ליה שנשים קיבלו על עצמן מצוות שופר (ושאר מצוות עשה) כחיוב.

חובת משלוח מנות, כיון שבסוף הגיע משלוח מנות טוב. ברצוני לשאול שלכאורה חסרה לראובן כוונה למצוות משלוח מנות, כאשר כל כוונתו היתה למריבה?
תשובת הרב בעל-פה (מסר לי הרב הבלין): **כבר האריכו האחרונים שבמצוות שבין אדם לחברו, שעיקר התכלית היא התוצאה, לכו"ע הכוונה לא מעכבת.**⁶

ענייני תפילה

ה. שאלה: אדם שאומר פסוקי דזמרא או חלקים אחרים בתפילה והחזן כבר הגיע לקדיש - האם מותר לו להמשיך לומר את המזמורים שהוא נמצא בהם ולענות 'אמן יהא שמיה רבה' או שעליו להפסיק ולהקשיב לקדיש?

⁶ הצגתי את השאלה לגר"א נבנצל ולגר"י אריאל. השיב הגר"א נבנצל שהמשלח לא יצא ידי חובה משום שהיתה כאן כוונה הפכית. כלומר, שהוא רצה לפגוע בחבר. (ונראה שדברי הגר"א נבנצל מוכרחים לשיטת החזון איש שנביא להלן בהמשך ההערה באות ב). והגר"י אריאל אמר לי שלדעתו לא יצא ידי חובה במקרה שלנו אף שבמצוות שבין אדם לחברו לא צריך כוונה, משום שבמשלוח מנות יש עניין מיוחד של משלוח מנות 'איש לרעהו', ומעניין המצווה שיהיה באופן של אחווה ורעות וכפי שכתב כעין זה בשו"ת 'באהלה של תורה' או"ח, ח"ב, סי' קח).
 לגבי השאלה אם מצוות שבין אדם לחברו צריכות כוונה, נחלקו האחרונים בדבר. לדעת החפץ חיים בספרו 'אהבת חסד' (ח"ב, פרק כג) צריך כוונה. וכן כתב ה'בני יששכר' (מאמרי חודש סיון, מאמר ה, מעלת התורה, אות כב). אולם, יש שאומרים שבמצוות שבין אדם לחברו אין כוונה מעכבת, ומצינו שלושה סגנונות שבהם מסבירים את הדברים:
 א. מצוות שבין אדם לחברו עיקר ענינם בתוצאה. הצורך בכוונה נאמרה במצוות שעיקר עניינם הוא המעשה (ראה: קובץ שיעורים ח"ב, סי' כג אות ו; באהלה של תורה, ח"א סי' נט אות ז; וראה גם ביביע אומר ח"ו, יו"ד, כט, אות ה, שהביא כמה אחרונים שמשמע מהם שהטעם שאין צריך כוונה הוא משום שהתוצאה היא העיקר במצוות שבין אדם לחברו).
 ב. במצוות שבין אדם לחברו לא צריך כוונה מפורשת כי מסתמא מתכוון להטיב לאדם, ורק מידת חסידות לכוון ממש לשם מצווה להדגיש שעושים את המצווה משום שה' ציווה ולא משום רחמים גרידא (מעשה איש, תולדות החזון איש, חב עמ' קפג בשם החזון איש).
 ג. בשו"ת שרידי אש (ח"א סי' סא) הסביר מדוע לא מברכים על מצות משלוח מנות, וז"ל: "ויעוד נ"ל, שמשלוח מנות היא להרבות שלום ואהבה וריעות, כמו שכתב החת"ס באו"ח סי' קצ"ו. והנה אף שבכל המצוות גדול המצווה ועושה ומברכין וציונו - במשלוח מנות טוב שיתן מרצונו החפשי, מתוך רגש של אהבה לאחיו העברי, ואם הוא נותן רק עפ"י צווי הוא מפחית מידת האהבה. וכן הדין בצדקה, שאם הוא נותן מתוך רחמנות או מתוך אהבת ישראל טוב יותר ממי שנותן מתוך צווי וכפיה. וראה מה שכתב הרמב"ם בשמונה פרקיו על מחלוקת הפילוסופים אם טוב יותר לעשות עפ"י צווי או עפ"י רצון פנימי והכרעת הרמב"ם בזה. ואפשר שמשום כך אין מברכין על כיבוד אב ואם". ראיתי מי שרצה ללמוד מדבריו שמצוות שבין אדם לחברו לא צריך לכוון בהם לשם מצווה, שהרי יש לעשות את המצווה מתוך לב טוב ולא משום שכך ציווה ה'. אולם אין הכרח בדברים, משום שצריך לעשות את המצוות גם מתוך לב טוב וגם משום שכך ציווה ה', וכפי שמדוקדק בלשון השרידי אש. אמנם ב"יד פשוטה' (ברכות יא, ב) כתב הרב רבינוביץ' כעין דברי השרידי אש, שיש לעשות מצוות שבין אדם לחברו לא משום מצוות ה' אלא משום הכוונה להטיב. אולם, נלע"ד הניסוח של השרידי אש הוא יותר נכון, שיש לעשות את המצוות לא רק על פי ציווי. כלומר לא רק משום הציווי ומתוך כפייה, אבל כן יש עניין לקיים גם משום הציווי של ה'. יש לציין שבמשנה ברורה (תרצה, ד) כתב לגבי כוונה במצוות משלוח מנות וז"ל: "ועיין בפמ"ג שכתב דענין סעודת פורים ומתנות לאביונים ומשלוח מנות אפשר דצריך כונה לשם מצוה".

תשובה: מותר לו.⁷

שאלה: אם אכן צריך להפסיק, האם כן מותר לו להמשיך בברכת גאל ישראל תוך כדי הקדיש ולענות 'אמן יהא שמיה רבא', על מנת להתחיל שמונה עשרה עם הציבור?

תשובה: א"צ כנ"ל.

ו. שאלה: האם שמיעת שיעור תורה במכשיר הקלטה יש לו דין של דיבור או הרהור לגבי ברכת התורה?⁸

תשובה: שומע כעונה.⁹

ז. שאלה: מי שמתפלל נוסח אשכנז ונמצא בבית כנסת שמתפללים נוסח ספרד מה עדיף שיעשה בסיום התפילה, האם יתפלל כסדר אשכנז – קודם 'עלינו' ולאחר מכן שיר של יום, או כסדר של הציבור שאומרים 'עלינו' בסוף? השאלה נשלחה בטעות פעמיים, ואלו תשובות רבנו:

⁷ כעין זה מצאתי בספר 'מעין אומר' (ח"א, ה, מה) שנשאל הגרע"י זצ"ל: "האם מותר למתפלל להמשיך תפילתו (אמירת הזמירות), תוך כדי אמירת חצי קדיש של הש"ץ, והוא עונה על הקדיש? והשיב הגרע"י: "מותר". ושם בהערה כתב שאולי ההיתר הוא משום שעוסק במצווה פטור ממצווה, ומכיוון שהאדם עוסק בזמירות הוא פטור מעניית קדיש ע"ש.

⁸ דעת השולחן ערוך שלא צריך לברך ברכת התורה על הרהור בדברי תורה. לדעת הגר"א צריך לברך על הרהור בדברי תורה (ראה מ"ב סי' מז ס"ק ז ובביאור הלכה שם).

⁹ אחרי שקיבלתי תשובה זו מצאתי במשנה ברורה במהדורת 'דרשו' (מז, הערה 10) שמובא: "והגר"ח קנייבסקי כתב שכל השומע שיעור בדברי תורה ואפילו בקלטת או בטלפון צריך לברך. לגר"א משום שצריך לברך על כל הרהור, ואף לחולקים על הגר"א בשמיעה צריך לברך, וכמו שמוכח מדברי התוספות (ברכות, כ, ד"ה 'כדאשכחן') ששמיעת דברי תורה היא מצוה בפני עצמה, ואין צריך שומע ומשמיע."

בספר מעין אומר (א, יב) מובא שנשאל הגרע"י: "אישה שקמה בבוקר ועדיין לא ברכה ברכות התורה. האם יכולה לשמוע דברי תורה ברדיו? תשובה: יכולה". עוד נשאל שם (א, יג): "האם מותר לאיש הקם בבוקר לשמוע דברי תורה ברדיו, קודם שיברך ברכות התורה? תשובה: המיקל יש לו על מה לסמוך". וכתב בהערה שם שכנראה הגרע"י היקל באשה משום שחיובה בברכת התורה מדרבנן ע"ש. ובהליכות שלמה תפילה (ו, ה): השומע דברי תורה מפי אחר חייב בברכת התורה. אבל השומע מסרט הקלטה, יש להסתפק אם חייב לברך או לאו. ובדבר הלכה שם (אות ח) ביאר: "ולא מדין שומע כעונה שבכל התורה, דשומע כעונה אמרינן רק במה שצריך לשמוע כדי לצאת ידי חובתו, מה שאין כן בנידון דידן. אלא משום דכך היא עיקר צורת תלמוד תורה, שאחד אומר וחברו או תלמידו שומע..." ע"ש. לסיכום, יש שלש סברות לברך: א. לדעת הגר"א מברכים על הרהור; ב. שומע כעונה (כפי שכתב לי במכתב); ג. אף אם אינו נקרא שומע כעונה, כך צורת המצווה (כפי שכתב הגר"ח הנ"ל המובא ב'דרשו', וכפי שכתב בספר הליכות שלמה הנ"ל). נציין שרבנו חשש לדברי הגר"א ולא הרהר בתורה בלי לברך. כך מובא בספר 'להידבק': "ולשאלתי מה עושים לזה [לגבי בית הכסא שלא לבוא להרהור בדברי תורה], אמר רבינו שעושה תרגילים כגון כפול ארבע אלפים, וגם אחרי התרגילים זה עדיין קשה... אמרתי לרבינו ששמעתי מרבינו הגראי"ל שליט"א ששמע שרבינו חושב על שמות תנאים ואמוראים, השיב לי רבינו שזה חושב בזמן אחר, כשנמצא אחרי ברכת המפיל, ולפני ברכות התורה אז חושב על שמות תנאים". כעין זה מובא בספר 'כל משאלותיך' (עמי תקמו). וצ"ע מדוע רבנו לא למד אחרי ברכת המפיל? וכתב לי הרב שלמה הירש שליט"א על שאלה זאת: "זה באמת קשה, ואולי הסיבה שאם היה מהרהר לא היה נרדם מתוך חיבת העסק בד"ת, או שחשש שהשקיעה בד"ת היא הפסק בין המפיל לשינה".

תשובה א: כהציבור.

תשובה ב: כרגילתו.¹⁰

ח. שאלה: מובא בדינים והנהגות על החזון איש שאמר שאולי כוונה בקריאת שמע תלוי לפי כל אחד לפי יכולת כוונתו. האם הכוונה רק לכתחילה או שגם בדיעבד אדם שיכול לכוון הרבה, וכוון מעט כמו אדם פשוט לא יוצא בדיעבד? אם כאפשרות השניה, יוצא שהתורה נתנה את דבריה לשיעורים ולכאורה לא מצינו כן במצוות.¹¹

תשובה ג: חוץ מהכוונה המחויבת.¹²

ט. שאלה: לגבי דברי מרן החזון איש (בהערותיו על חידושי ר"ח הלוי) שמי שמתפלל ולבו מהרהר בדבר מן הדברים אינו נחשב כמתעסק דלעולם יש בו ידיעה

¹⁰ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב, כג) כתב: "הנה בדבר אחד שמתפלל בביהכ"נ שהציבור מתפללים בנוסח אחר מכפי שהוא מתפלל הנכון לע"ד שבדברים שצריך דוקא בצבור כמו קדושה מוכרח לומר הנוסח של הציבור, ואף כשיאמר בלחש אינו יכול לומר נוסח אחר, דהא כל האמירה עשה הציבור שהוא בעצמו לא היה יכול לומר כלל דאין אומרים קדושה ביחיד... והתפלה בלחש יכול לומר נוסח שרגיל בו כיון שהוא בלחש ולא שייך בזה איסור השינוי מפני המחלוקת שתן בפסחים דף נ', ואף שאומרים בשתי נוסחאות נחשב זה תפלה בצבור כיון שמתפללים ביחד. ופסד"ז וברכות ק"ש שרשאי לאומרם גם בקול רם הנשמע לאחרים הסמוכים אצלו, יש להסתפק אם רשאי לאומרם בנוסח שרגיל בלחש שלא כהצבור דיש לומר דהרי הוא זה כבצנעא שליכא איסור... ומסתבר שיש להקל כשיאמר בלחש כיון דגם במלאכה איכא לשון ברי"ן שם שמתיר במלאכה שאפשר לעשותה בצנעא, ולכן **אם קשה לפניו לומר שלא כהרגלו יאמר בלחש כהרגלו, אבל אם לא קשה לפניו יאמר כנוסח הציבור**". ראה בספר 'אשי ישראל' (פרק טז הערה ה'), ועוד שם פרק כד הערה עה'). אחרי שכתבתי כל זה שוב מצאתי בתשובות רבנו שבסוף ספר 'אשי ישראל' (אות רלו, עמ' תשע) שנשאל שאלה ממש כשאלתנו: "מ"ב סי' סה ס"ק ט ש"עלינו" הוא מהדברים שצריך לומר עם הציבור, ויש לעיין המתפלל נוסח אשכנז ומתפלל עתה בבית הכנסת של נוסח ספרד שאומרים עלינו בסיום התפילה, האם יאמר עלינו בסיום ובא לציון כמנהגו, או ימתין עד סיום התפילה ויאמר כמנהג הציבור, או יאמר ב' פעמים כמנהגו וכן כמנהג הציבור. תשובה: כמנהג הציבור". ובאות רלו נשאל: "וכן יש לעיין להפך במתפלל נוסח ספרד, ומתפלל עתה בבית הכנסת שמתפללים בו בנוסח אשכנז. תשובה: "כמנהג הציבור". הרי נראה עיקר בדעת רבנו שיאמר כמנהג הציבור כתשובתו הראשונה, וצ"ע.

¹¹ כוונתי בשאלה כך: מובא בדינים והנהגות (ד, יא) שהחזון איש "אמר שיתכן שחייב הכונה בקריאת שמע היא בכל אדם לפי דרגתו ומעלתו, (ספק אם היה המדובר על כל פסוק ראשון או רק על אחד)". לכאורה משתמע מכך שאדם שיכול לקרוא קריאת שמע בכוונה רבה וקרא בכוונה פשוטה - לא יצא ידי חובה. וצריך עיון, שלכאורה לא מצינו מצוה דאורייתא שמשתייך לכל אחד לפי מעלתו, ואם כן נתת דבריך לשיעורין. בשלמא אם נאמר שהאדם שמסוגל לקרוא קריאת שמע בכוונה עמוקה צריך לקרוא בכוונה רבה, אבל אם כוון כוונה פשוטה יצא ידי חובתו. אולם אם נאמר שגם בדיעבד אדם שמסוגל להתכוון כוונה עמוקה וכוון כוונה פשוטה לא יצא ידי חובתו, ואילו היה אדם פשוט היה יוצא ידי חובתו - יוצא דבר מחודש מאד, שהתורה דורשת מכל אחד רמה אחרת, ונתת דבריך לשיעורין (אם כי מצינו כעין זה במצוות תלמוד תורה לדעת האור שמח, תלמוד תורה, פ"א, ה"ב, וכעין זה במאמרי הראי"ה עמ' 198, ע"ש).

¹² נראה כוונת רבנו שיש כוונה מחוייבת מינימאלית שגם איש פשוט מסוגל להתכוון כוונה זו. אם איש גדול כוון כוונה זאת יצא ידי חובתו. מה שהצריך החזון איש כוונה יתירה מאדם שמסוגל לכך זה רק לכתחילה. יש לציין שהשאלה נשלחה בטעות פעם נוספת לרבנו, והשיב: "כפי יכולתו". צ"ע בכוונתו.

כהה וסגי בדיעבד,¹³ האם הוא הדין במי ששומע מאחרים ונתכוין לצאת, אם באמצע הברכה חשב על דברים אחרים ולא נתן כלל אל לבו לשמוע את התיבות אבל שמע את קול המדבר - האם בדיעבד יוצא?¹⁴

תשובה: לא מסתבר.¹⁵

י. שאלה: אדם שלומד ובאמצע הלימוד נגע במקומות שמצריכים נטילה, האם עדיף שיקום ליטול ידיים, או שעדיף שינקה במידי דמנקי ואחר כך יטול ידיו במים? (שהרי המ"ב¹⁶ כתב שבדיעבד ינקה במידי דמנקי, האם זה נחשב 'בדיעבד' שלא יבטל מהלימוד?)

תשובה: יקום ויטול.

יא. שאלה: מה שנפסק בסימן עט סעיף ט: "יצא לו ריח מלמטה אסור בדברי תורה עד שיכלה הריח". האם מותר בהרהור?

תשובה: כן.¹⁷

¹³ בחידושי ר' חיים הלוי (תפילה, ד, א) כתב שמי שאומר את מילות התפילה ולא מתכוון כלל ולא שם לב שהוא עומד לפני ה' דינו כמתעסק ולא יצא ידי חובת תפילה (לא רק בברכת 'אבות' אלא בכל התפילה, ובכך הוא מיישב סתירה ברמב"ם ע"ש). החזון איש חלק על דבריו וכתב שכל אדם שמתפלל יש לו כוונה כהה שהוא עומד לפני ה' בתפילה, ואין דינו כמתעסק, והוא יוצא ידי חובת התפילה.

¹⁴ בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' א) כתב שהיה נראה מסברא שהקורא קריאת שמע או מתפלל ללא כוונה כלל דינו כמתעסק ולא יצא ידי חובה (כדברי ר' חיים הנ"ל). אמנם הוכיח שכן יצא מסי' סד סעי' ד לגבי מי שלא זכר אם אמר וכתבתם הראשון או השני ע"ש. בסוף התשובה כתב: "ומ"מ נראה דכ"ז דוקא למי שעושה מעשה ומדבר בפיו דשפיר אמרינן דכמו דמהני לענין כוונה מהני נמי להחלק שמדבר ואינו יודע כלל שמדבר. אבל מי ששומע מאחרים ונתכוין לצאת, אם באמצע לא שמע חלק מהדברים שמעכבים גם בדיעבד, וכ"ש בסוף הברכה, דבכה"ג אפילו אם שמע את קול המדבר אך לא נתן כלל אל לבו לשמוע את התיבות - מסתבר דאף להסוברים דיצא אף על פי שאינו מבין, מ"מ בכגון דא לא יצא".

מדובר במקרה מאד שכוח, שאדם מקשיב לקריאת המגילה או קידוש ומאבד ריכוז, ומכל מקום הוא שומע את המילים. לדעת הגרש"ז - לא יצא. לכאורה, ניתן לומר שכמו שהחזון איש כתב שאדם המאבד ריכוז בתפילתו יצא ידי חובה משום שיש לו בכל זאת כוונה כהה, כך השומע ויש לו כוונה כהה יצא ידי חובה בתפילתו או בברכה ששומע. ביקשתי מחברי אוריה ריבלין לשאול את הגר"ש פ"ש. תשובתו היתה שיצא ידי חובתו (כך זכור לי שהשיב). לכאורה יש ראייה לדברי הגרש"ז מדברי הרא"ש סימן נט סעיף ד, שהיה אומר את ברכות קריאת שמע בעצמו ולא סמך על שמיעה מהש"ץ משום הקושי לכוון עם השליח ציבור תדיר בשתיקה ולא לפנות לדברים אחרים. וכך נפסק בשו"ע שם. אולם נראה להיפך שלכאורה יש ראייה לסתור, שהרי עד ימי הרא"ש וגם בימיו, היו שומעים את ברכות קריאת שמע מהש"ץ אף שקשה לכוון, והרא"ש לא מחה באחרים שיוצאים מהחזן, אף שכמעט שאינו אפשרי לכוון תמיד. אלא משמע שמעיקר הדין מועיל שמיעה אף שאינו מתרכז כל הזמן וצ"ע.

¹⁵ נראה שרבנו סבור כדעת הגרש"ז שלא יצא ידי חובתו.

¹⁶ ראה מ"ב (סי' צב ס"ק כט) שכתב: "ובדיעבד די בנקיון בעלמא לתורה ולברכות אף על פי שיש לו מים".

¹⁷ ראה באשל אברהם (בוטשאטש) שהסתפק בדבר ע"ש (או"ח עט, ט).

יב. שאלה: מה שמובא בספר דינים והנהגות¹⁸ על החזון איש שהתיר לענות אמן למי שידיו צריכות נטילה. האם הוא הדין שיכול לענות אמן כשצריך לנקביו (שלכאורה דינו חמור יותר שתפילתו תועבה)?

תשובה: אין ראוי.¹⁹

יג. שאלה: אדם שהובא לפניו לאכול אוכל שאין בו כזית אבל הוא בריה שלימה. אם הוא אוכל את המאכל בנגיסות ולא בבת אחת האם יש לאוכל דין בריה?

תשובה: ספק.²⁰

יד. שאלה: מי שרוצה להטיל תכלת בציצית, כגון התכלת שנוהגים בו חסידי ראדזין או מחילזון אחר, האם יש לחשוש לבל תוסיף? האם צריך להתנות שאם זה לא התכלת האמיתי אז הוא לא מכוון למצוה?²¹

¹⁸ מובא בדינים והנהגות (ד, כז): "שמענו בשמו (של החזון איש) שמותר לענות אמן בידים הצריכות נטילה".

¹⁹ בספר דעת נוטה (ח"א, תשובה לח) מובא: "שאלה: האם מותר לומר מודה אני במצב של בל תשקצו (כשאין שוהה יותר על ידי זה כגון שאומרו בדרך הליכתו לבית הכסא)? תשובה: "לכאורה מותר". ראה הערות שם. וראה מ"ב דרשו סי' צב הערה 8. מכל מקום דברי רבנו מחודשים קצת, שכן, לכאורה, אם מותר לענות אמן - אזי חייבים לענות אמן, וצ"ע.

²⁰ כתב הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת מטות סעיף ה): וכתבתי בשה"ק מקבציאל דהא דצריך לברך על השלם היינו שיהיה שלם בעת הברכה, אבל אחר שבירך עליו לא יניחנו בפיו שלם כמו שהוא כבריינו, יען דכתבו הפוסקים דצריך להזהר שלא יאכל פרי שלם כבריינו אפילו קיטנית אחת, מפני דיש אומרים כיון שהוא בריה שלימה נקרא דבר חשוב ומברכין עליו ברכה אחרונה, ואף על גב דיש הרבה חולקין בזה וסב"ל ולא יברך ברכה אחרונה על זה, מ"מ למה יאכל דבר שלם ויכניס עצמו לכתחלה בסלע המחלוקת, לכך הוא יברך בהיותו הפרי שלם ולא יכניסו כולו בתוך פיו אלא יכניס מקצתו ויאכל מקצתו ואח"כ יכניס שארית הפרי, אבל לא יחתוך הפרי בידו אחר הברכה משום דבזה שוהה בין ברכה לאכילה אלא יעשה כמו שכתבנו שיכניס הפרי תיכף אחר הברכה בפיו ולא יכניסו כולו אלא מקצתו, וחותר מקצתו בשינוי ויאכל המקצת ויחזור ויכניס השארית ויאכלנה. כדברי הבן איש חי שבאופן שמכניס רק את חלקו לפיו אין לו דין בריה כתב גם האור לציון (ח"ב, יד, כח), וכן כתב הגר"ש אלישיב (וזאת הברכה עמ' 54).

בדברי רבנו מבואר שאף אם עושה כך יש בזה ספק שאולי חייב בברכה אחרונה. ואף שכתב המשנה ברורה בשער הציון (רי, ס"ק כא) בשם החיי אדם שאם חילק את הפרי לשניים ואכלו שאינו נחשב בריה, יש לומר בדעת רבנו שאינו דומה. בענייננו התחיל כבר לאוכלו, ואף שאוכל לאט לאט ואינו מכניס לפיו בבת אחת אין בכך להוציא מדין בריה שיש ספק ברכה אחרונה.

²¹ בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א, כו) כתב: "וכ"ק האדמו"ר מראדזין זצ"ל תמה מה איכפת לגאוני ישראל זצ"ל להחמיר לצבוע תכלת לצאת מכל ספק, ולא מצא לזה מענה, אבל חוששני שהורו לא לצבוע תכלת, שאנשים ידמו שמקיימין בודאי מ"ע דתכלת ויכונו לכך, ויש חשש בל תוסיף לכוון עם ציצית בצבע אחר למ"ע דתכלת דליתא, ועיין ר"ה (כח, ב) ובריטב"א שם במתנות שנתערבו דחוששין לבל תוסיף אף מספק, וכ"ש כשלא יודעים לכוון תנאי שאינו אלא ספק. ועיין בשאלות במנהגי הגר"ח מוולזין זצ"ל שיש נמנעים להניח תפילין דרבינו תם מספק מפני בל תוסיף ובל תגרע, ומביא כן בשם דברי חמודות, והוא הדין כאן יש לחשוש יותר שהספק לא מבוסס שזהו תכלת ומכוון למצוה. ובגוף השאלה אם יש חשש של בל תוסיף בתכלת אם הוא לא התכלת האמיתי ראה בשו"ת חבל נחלתו (ח"א, א, פרק ג, אות ד), ובהערת הגר"י אריאל שם, ובחוברת 'תכלת' לגאון הרב שלמה הירש פרק שני, אות י, 'בל תוסיף' מה שכתב בזה. אציין ששאלתי בעל פה את הגר"א וייס אם יש חשש של בל תוסיף, ואמר שאין חשש של בל תוסיף אבל לדעתו אין שום צורך להטיל את התכלת שיש בזמננו (הדבר מבואר בספרו מנחת אשר ח"ב סי' א-ג בתחילת

הספר). אמנם בשיעור בעל פה אמר שהוא לא רוצה שמי שמטיל תכלת יפסיק להטיל בגללו, "שאין בזה שום הפסד הלכתי ומאידך יש בזה חיוב מצווה, ואולי הוא לא צודק בכך ששולל את זיהוי התכלת. אלה שלובשים תכלת זה מראה על אהבתם של ישראל למצוות התורה, ואשריכם ישראל שמחבבים את המצוות".

אגב אציין שבתשובות והנהגות (שם) כתב: "והנה בעצם השאלה אם זהו תכלת או לא אנו לא נוכל להכריע, אבל בסוד תכלת שדומה לרקיע שמוהיר עיקרה בזמן שרואים השגחת אלוקים בגלוי, ובימי התנאים עוד זכו וראו ולכך נמשך, אבל מאז חשך ומדרכי אלקינו יתייש הסתר תוך הסתר, ולכן התכלת נעלמה עד שיתגלה בביאת משיח צדקינו, ולא נראה שדוקא בזה"ז שאין הסתר כמוהו זכינו להתגלות התכלת".

לעומת דבריו אלה, יש לציין למה שכתב הישועות מלכו (או"ח, ב) לאחר שכתב שהוא מפקפק בזיהוי תכלת של האדמו"ר מראדזין: "ועכ"ז איני אומר קבלו דעתי ולהכריח להסיר התכלת אחר שלא נפסל גם אם איננו תכלת, ואין לנו ג"כ ידיעה ברורה שאינו החלזון, ואפשר שמתנוצץ הגאולה כנלפע"ד...". כשנה לאחר מכן כתב הישועות מלכו (יו"ד, סו) לגבי העלייה לארץ ישראל: "ומי"מ בודאי מצוה גדולה היא, ועל זה נאמר גומל לאיש חסד כמפעלו, גם על הפעולה של מצוה מקבל שכר, ונאמר אשרי תמימי דרך גם על הדרך של עושי מצוה יש בו שלימות, ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ונאמר עוד אקבץ עליו לנקבציו ועיין ביבמות דף ס"ד שאין השכינה שורה פחות משתי רבבות מיראל. ובפרט עתה שראינו התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי ערך הן בבינונים הן בישרים בלבותם קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה אשרי חלקו שהוא ממוכה רבים", עכ"ל. ובשו"ת יביע אומר (חי"ו, מא): "ומלבד כל זה יש לומר כי הן אמנם רבים ועצומים מגדולי ישראל רואים בהקמת המדינה אתחלתא דגאולה, וכעין מ"ש בירושלמי (ריש ברכות), ר' חייא ור"ש בן חלפתא הוה מהלכין וראו איילת השחר שהיה בוקע אורה. אי"ל ר"ח לר"ש בן חלפתא ברבי כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימעא קימעא כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מ"ט, כי אשב בחשך ה' אור לי. ובמגילה (יז): מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא. והגר"מ כשר שליט"א בספרו התקופה הגדולה (עמודים שעד - שעה) הביא כרוז בשם דעת תורה, שחתומים עליו כמעט כל גדולי הדור, וקוראים את הקמת מדינת ישראל בשם אתחלתא דגאולה...". בספר 'כל משאלותיך' מובא בשם הגר"ח קנייבסקי שהלימוד תורה בדור הזה לא היה כמותו בדורות הקודמים לא רק בכמות אלא גם באיכות. אחרי כל הדברים והאמת האלה אין פלא כלל אם מוצאים את התכלת הגנוזה בזמן הזה, ועל כל פנים מתאים שלדעת חלק מגדולי הדור מקיימים בו את מצוות התכלת.

²² רבנו קיצר כדרכו. על מנת להבין את שיטתו נביא כמה דברים שכתב בעניין התכלת. באגרות וכתבים (סי' טז, עמ' יט) כתב: "לכבוד המחבר שיחיה, כל רבותי לא החזיקו מזה. במד"ר (במדבר, פ"ז, ס"ה) שהתכלת נגנו, ורמב"ם פ"א מצצית ה"ט כתב העושה לבן בלא תכלת וכו' וזה הוא מנהגינו, וכבר השיב מו"ח שליט"א תשובה על זה שאין לחוש לזה. וגם ראיתי ת"ח בזמננו שהדפיס קונטרס להשיב לכל טענותיהם של היום, וגם בלאו הכי אי אפשר לנו לעשות דבר חדש בלא מסורת". ובספר דעת נוטה מובאים כמה תשובות בעניין התכלת. בתשובה רעג (עמ' קלט) מובא: "שאלה: האם יש מקום להחמיר למה ש"א שמצאו את התכלת האמיתי דהא אף אם אינו כדבריהם לא יהא זה אלא לבן. תשובה: אין בדבריהם ממש, שחז"ל אמרו שהתכלת נגנו, ואי אפשר להמציא דינים חדשים בהשערות בעלמא בלי קבלה מאבותינו". ע"ש תשובה רעו-רעז. ובתשובה רעח מובא: "שאלה: מי שיש לו טלית עם פתיל תכלת שנעשה בזמן הזה האם מותר לו ללבשה או דעדיף שלא ללבשה? תשובה: עדיף לא ללבשה שלא יחשבו שזה תכלת". ובסימן רעט: "מי שחושש לדעת הסוברים שיש לנו תכלת בזמן הזה ומטיל פתיל תכלת בטליתו ומכון בה לשם מצות תכלת, האם יש לחוש שעובר משום כל תוסוף? תשובה: אם רוצה שיתנה שאם זה תכלת מכוי למצוה, ואם אינו אין מכון למצוה (אבל האמת שאין צריך לכך ובודאי אינו תכלת)". אציין שיש סרטון שמישהו דיבר עם רבנו בעניין התכלת וניסה לטעון שאנו מחויבים להטיל תכלת. רבנו אמר לו שאם ברור לו שזה התכלת הוא מחויב לשים (ורבנו הוסיף שיוציא אותו ידי חובה...).

טו. שאלה: מי שבטעות קרא בשניים מקרא ואחד תרגום את הפרשה הבאה במקום את הפרשה של השבוע. האם מעיקר הדין הוא צריך לחזור ולקרות בשבוע הבא את הפרשה מחדש, או שעולה לו בדיעבד מה שקרא כבר?

תשובה הרב בעל פה (נמסר לי מהרב הבלין): **לא יצא יד"ח.**²³

טז. שאלה: כאשר נועלים סנדלים, האם צריך להקדים את רגל שמאל לימין? (האם זה כמו קשירת שרוכים שצריך לקשור שמאל לפני ימין משום שקושרים תפילין על יד שמאל?)

תשובה: צריך להקדים שמאל כמו בשרוך (אינני מוצא את התשובה זאת, וכתבתי תשובה זאת על פי הזיכרון).²⁴

ענייני לשון הרע

יז. שאלה: ראיתי שהביאו בספר אחד שאלה ששאלו את מרן שליט"א, וז"ל השאלה: "האם מותר לומר על דבר מאכל של מפעל מסוים שאינו טעים או שאינו

לסיכום, היוצא מדברי רבנו שאין חשש איסור בל תוסיף, כי אפשר להתנות. אולם, לא נכון לשים תכלת משום שיחשבו שהוא התכלת האמיתי, ובאמת אינו התכלת (אבל מי שברור לו שזה התכלת - אמר בעל פה שמחויב לשים).

²³ בקצות השולחן (עב, הערה ג) הסתפק בזה. הוא לא פירט את הצדדים לכאן ולכאן. לכאורה, יש לומר שכמו שבדיעבד יש אומרים שניתן להשלים שניים מקרא ואחד תרגום אחרי השבת עד רביעי בשבת, ויש אומרים עד שמיני עצרת (כמבואר בסי' רפה, סעי' ד), כמו כן יש לומר שהוא הדין הקורא לפני שבת - בדיעבד יצא ידי חובה. וראה בביאור הגר"א (סעי' ד ד"ה יו"א ע"ד) שכתב שבעלי השיטה שסבורה שניתן להשלים עד שמיני עצרת למדו זאת ממה שרב ביבי בר אביי סבר לאשלומיניהו לכל הפרשיות בערב יום כיפור, ואמרו לו: "תנא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר". וכתב על זה הגר"א שזה רק לכתחילה, אבל בדיעבד מועיל, וכפי שסבר רב ביבי בהתחלה. ובגמרא שם מובא שרב ביבי גם סבר להקדים, ומשמע שגם להקדים מועיל בדיעבד. ושאלתי את הגר"א נבנצל שליט"א אם מי שהקדים וקרא שניים מקרא ואחד תרגום אם יצא ידי חובה, והשיב שיצא ידי חובה ולא צריך לחזור ולקרוא. בדעת רבנו יש לומר ששונה המקדים שהציבור עוד לא קרא את הפרשה ועוד לא הגיע זמנם כלל. או שמכיון שיש אומרים שאי אפשר להשלים אחרי שבת ויש אומרים שניתן להשלים רק עד יום רביעי, אם כן כאשר קרא את השניים מקרא ואחד תרגום לפני השבוע - יש לצאת מהספק ולקרוא שוב. רק בדיעבד, כאשר עברה כבר השבת, סומכים על מי שסבור שניתן להשלים עד שמיני עצרת.

²⁴ כן מצאתי שכתב רבינו בדעת נוטה (ח"א, תשובה קנג, עמ' סו): "מי שיש לו מנעלים בלא שרוכים שמהדקים אותם על ידי רוכסן או סקוטש וכיוצא בו האם צריך להקדים את הסגירה של שמאל תחילה או שרק בקשירה נוהג הדין להקדים את שמאל? תשובה: ההידוק הוא הקשירה". ראה שם בהערה שביארו את דעת רבנו והביאו את דברי 'לקט הקמח החדש' שכתב לדון בזה. ושאלתי את הגר"ד ליאור והשיב לי במכתב שבסנדלים אין זה קשירה וממילא יש להקדים את של ימין לשמאל. יש לציין לחידוש גדול שמובא שם בדעת נוטה (תשובה קס, עמ' סט): "המשנה ברורה בסי' ב ס"ק ו מביא מהארצות החיים דבאנפלאות של לבד אין צריך להקדים שמאל לקשירה, ובפנים הספר ארצות החיים בהמאיר לארץ סוף ס"ק לא ציין להלכות תשעה באב והלכות יום כיפור ורצה לומר ששם מבואר שסתם מנעל היינו של עור ולפי זה יצא הדין דהיום שהרבה נעליים עשויין מחומר סינטטי וכדומה אין צריך לקשור בהם את של שמאל תחילה? תשובה: יתכן". לפי זה יוצא שבסנדלים יש לנו סיבה נוספת להקדים את של ימין תחילה, שהרי אינם מעור.

אוהב את המאכל המסוים" והתשובה היתה "אין ראוי".²⁵ משמע שמעיקר הדין מותר, ולא הבנתי למה מותר, שכן, לכאורה, יש בזה גנאי למפעל!

תשובה: שלא נכשל.²⁶

יח. שאלה: לכאורה, החפץ חיים (כלל ד, יב) מחייב לבקש מחילה על לשון הרע גם כשעלול להיגרם צער למי שמבקש ממנו, (וידוע שמסופר שהגאון רב ישראל סלנטר חלק עליו בזה, והחפץ חיים אמר לו שכך משמע מרבינו יונה). מה סברת החפץ חיים בזה? לכאורה, זה 'מצוה הבאה בעבירה'!

תשובה: מצוה לא מזיקה.²⁷

²⁵ בספר חפץ חיים מהדורת 'דרשו' (כלל ה, הערה 46) הביאו: "מי שהזמין אוכל מוכן (קייטרינג) והטעם אינו מוצא חן בעיניו, וכן הקונה יין וטעמו אינו משובח בעיניו, כתב הגר"י קרליץ שאין לומר דברי בקורת על היין או האוכל, שבוה גורם הפסד לבעליו של היין או הקייטרינג, וזה נחשב לשון הרע, אלא אם כן יש בזה תועלת (כגון שהטעם ממש אינו ראוי ומספר לאחרים שלא יפסידו). והגר"ח קנייבסקי (חי"ח ארחות חיים) ענה על שאלה זו, האם מותר לומר על אוכל של מפעל מסוים שאינו טעים, וענה שאין ראוי".

²⁶ לא הבנתי את כוונת רבנו, וצ"ע בטעמו של רבינו מדוע אין בזה איסור לשון הרע.
²⁷ בכמה ספרים (מכתבי החפץ חיים, תנועת המוסר, מאיר עיני ישראל) הביאו שנחלקו החפץ חיים והגר"י מסלאנט במקרה שהפוגע צריך לבקש מחילה משום שדיבר לשון הרע על חברו, ואם הוא יבקש סליחה חברו יפגע. לדעת הגר"י לא יבקש מחילה משום שהוא עלול לפגוע בחברו. ואילו לדעת החפץ חיים יבקש מחילה משום שזו חובתו. ולכאורה צריך עיון להבין את סברת החפץ חיים. וכי משום שעליו לבקש מחילה הוא יעבור עבירה נוספת ויצער את חברו? ומרן הגר"א שפירא (מובא מאמרו בסוף ספר מקראי קודש - הררי, יום כיפור) הוסיף והעיר שאף אם כתוצאה מבקשת המחילה תיפגם החברות ביניהם זה כבר סיבה לא לבקש מחילה לכאורה שהרי חברות בין יהודים יש בה מצווה, כמבואר בסימן רמח שהתירו להפליג בספינה לפני שבת עבור דבר מצווה אפילו לראות פני חברו ע"ש. ועוד העירו שהמשנה ברורה (תרו, ס"ק ג) כתב: "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו **אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו**". הרי שלא יפרט את החטא אם זה יבייש את חברו. כמה פוסקים כתבו שבתו שבתו שבתו החפץ חיים לא דיבר במקרה שהאדם שמבקש ממנו מחילה ייפגע. ואין מחלוקת בין הגר"י לבין החפץ חיים [שו"ת אז נדברו (חי"ז, סי' סו) ובספר חוט שני (יום הכיפורים עמ' קו הערה י) ובהערות הגר"א נבנצל למי"ב ביצחק יקרא' (תרו, סעי' א)]. לדבריהם צ"ל שהסיפור הנ"ל נמסר בצורה לא מדויקת, וצ"ע. בהליכות שלמה כתב שהחפץ חיים לא אמר שיש לבקש מחילה כאשר הנפגע יתבייש אלא כאשר ייגרם צער לנפגע, ואין סתירה בין דבריו בחפץ חיים לדבריו במ"ב. לא זכיתי לגמרי להבין דברי הגר"י, שכשם שאסור לבייש את חברו ולכן לא יבקש מחילה אם יתבייש מכך, כך אסור לצער את חברו, ומה בין זה לזה? ויש ליישב שמדובר על צער זניח מאד והוא שווה את המחיר של בקשת מחילה שכך יהיה כפרה לפוגע. אין הכי נמי שאם יהיה לאדם שדיברו עליו צער גדול יודה הגר"י שלא יבקש מחילה, וצ"ע.

ובספר 'עלינו לשבח' (דברים א, תשובה קלח בסוף הספר) הביא הגר"י זילברשטיין שליט"א בשם חותנו הגר"י אלישיב זצ"ל שהשיב על השאלה של הגר"י סלנטר הנ"ל על החפץ חיים: "זכות גדולה למי שסיפרו עליו שישמע חרפתו ויסלח וכדאי לו". ומשמע שרוצה לומר שנוח לנפגע שיבקשו ממנו מחילה משום שכך יתכפר לאדם שפגע בו, וצ"ע.

בדרך שיחה (פרשת ניצבים) כתב רבנו שמי שלגלג על חברו בפני ציבור, ועתה רוצה לפייסו ולבקש מחילתו, כיון שיתכן שישנא אותו בגלל שלגלג עליו ברבים ויעבור על 'לא תשנא' גם החפץ חיים יודה שלא יספר ויפרט לו את פרטי המעשה אלא רק יבקש מחילתו על שדיבר עליו. מדברי רבינו בדרך שיחה ובתשובה המובאת למעלה נראה שרבינו סבור שאכן יש מחלוקת בין הגר"י לחפץ חיים, והמחלוקת הוא במקרה שחברו ייפגע קצת אבל מצד שני לא יגיע לשנאה.

יט. שאלה: האם לדון לכף זכות זה חיוב או מדת חסידות לדעת החינוך (מצוה רלה) שכתב: "ועוד יש בכלל מצוה זו שראוי לדון את חברו לכף זכות... אמנם בהמשך כתב "גם במה שאמרנו שכל אדם חייב לדון את חברו לכף זכות שהוא בכלל המצוה יהיה סבה..."²⁸

תשובה: הכל נכון.²⁹

ענייני ארץ ישראל

כ. שאלה: פעם שאלתי את רבנו (בעל-פה בביתו): "שמעתי שרבנו אוסר לצאת לחו"ל לקברי צדיקים. איך פסק זה מסתדר עם דברי המ"ב תקל"א ס"ק י"ד, שאפילו לראות חברו חשיב דבר מצוה ומותר?"³⁰

רבנו השיב באופן נחרץ (בערך בלשון זו): "לא יוצאים מארץ ישראל".³¹

סברת החפץ חיים היא שכיון שזה דבר מצווה שהפוגע יבקש מחילה ויתכפר לו אין לחשוש יתר על המידה ובעין מה שאמרו שלוחי מצוה אינן ניזוקין. וזה כעין דברי הגרש"י בהליכות שלמה ובעין דברי הגר"י אלשיב. עיין עוד בחפץ חיים מהדורת דרשו (ד, הערה 92). ועיין בסוף ספר מקראי קודש (הררי) יום כיפור, בסוף הספר תשובה ממרן הגר"א שפירא שהרחיב-העמיק בנושא זה.²⁸ נראה החינוך כסותר דברי עצמו שבתחילה כתב 'ראוי', ומשמע שהוא מדה טובה בעלמא. ומלשונו בהמשך שכתב 'חייב' מבואר שחיוב גמור הוא.

²⁹ בספר חפץ חיים (עש"ג, באר מים חיים ס"ק ג) עמד על סתירה דומה בדברי הרמב"ם שבפירושו למשנה 'יהוה דן את כל האדם לכף זכות' כתב שהיא מדת חסידות, ובעין זה בהלכות דעות כתב שהיא מדת תלמיד חכם. משמע שאינו חיוב. ואילו בספר המצוות כתב הרמב"ם "ובכללה גם כן שיתחייב שידן את חברו לכף זכות". משמע שמדובר בחובה. ויישב החפץ חיים שיש לחלק בין אדם שמכירו לבין אדם שאינו מכירו. מי שמכיר אותו כבינוני שאינו רשע - ישנו חובה ללמד עליו זכות. ואילו כאשר לא מכירו - אין חובה, אבל ישנה מידת חסידות ללמד עליו זכות. ובמנחת אשר פרשת קדושים (סימן מ, אות ג) העיר על דבריו שאין הם מתיישבים בדברי רבינו יונה והגר"א. ולכן כתב: "ומשום כן נראה דאף ששורש ההנהגה מהתורה הוא מכל מקום פשוט דלא כל אנפין שוין והכל לפי הענין והשעה והמקום, ומסתבר דאינו מחויב לדון לכף זכות בהפלגה רחוקה שאינה מתיישבת על הלב, אלא בכעין ספק השקול, אך נראה דמכל מקום מדת חסידות יש לעולם לדון כל אדם לכף זכות אף בהפלגה יתירה, וכמו שהובא בכמה מקומות מגדולי חכמינו ואכמ"ל. ועיין בשבת קכז ע"ב מהנהגת ההפלגה של חכמינו וחסידים במדה זו". עכ"ל המנחת אשר. הרי מבואר שבין לחפץ חיים ובין למנחת אשר יש מצבים שחייב לדון לכף זכות ויש מצבים שמדת חסידות לדון לכף זכות, אלא שהחילוק הוא לדעת החפץ חיים בין מי שמכירו למי שאינו מכירו, והחילוק למנחת אשר הוא בין ספק השקול למקרה שקשה לדונו לכף זכות.

אם כן אפשר שזה כוונת רבינו שלפעמים זה חיוב ממש ולפעמים רק ראוי לדון לכף זכות אבל אינו חובה. אולם לענ"ד נראה בכוונת החינוך, ואולי זה גם כוונת רבנו, שיש חובה מהתורה לדון לכף זכות, והחינוך הוסיף שראוי לעשות כמצוות התורה כי זה הדבר הנכון והראוי מבחינה מוסרית.

³⁰ ראה מנחת אשר במדבר (סוף סימן עא).

³¹ נביא כמה מקורות מדברי רבינו להשלמת הדברים, ומתוך כך ננסה להבין את שיטת רבנו. רבנו נשאל: "מי שפועל לחיזוק קדושת בית הכנסת האם מותר לו לנסוע לחוץ לארץ לקבר התוספות יום טוב, להתפלל לישועת הכלל והפרט ובמיוחד לישועת המתחזקים בקדושת בית הכנסת? תשובה: אסור לנסוע לחוץ לארץ רק ללמד תורה ולישא אשה" (מובא בספר ארץ חיים עמ' קפח בשם הספר דולה ומשקה עמ' שס ושו"ת ידון משה טז, ז, ע"ש עוד). בספר כל משאלותיך (פרשת תולדות עמ' קיג) מובא: "בשערי תשובה תקסח כתב שלקברי צדיקים מותר לצאת לחוץ לארץ האם עבדין הכי? תשובה: כתוב בזה, אבל קשה להקל בזה". עוד מובא שם (עמ' קיד): "לנסוע

כא. שאלה: למה הרמב"ם לא מנה את מצות ארץ ישראל במנין המצוות?

תשובה: חז"ל לא הזכירו זה.³²

המשך במכתב נוסף: שאלתי את כבוד הרב למה הרמב"ם לא מנה את מצות ארץ ישראל במנין המצוות והרב ענה וז"ל: "חז"ל לא הזכירו זה". ולא זכיתי להבין הרי לא צריך שחז"ל יזכירו את ארץ ישראל, הרי זה מבואר בפסוקים (ולכאורה חז"ל כן הזכירו את מצות ארץ ישראל).

תשובה א: איפה מבואר בפסוקים ואיפה חז"ל הזכירו?

השאלה בטעות נשלחה פעם נוספת והשיב:

תשובה ב: "איפה מבואר בפסוקים מצוה? זה הבטחה".³³

לחוף לארץ לבר מצוה של אחיין? תשובה: העולם סומך על המשנה ברורה תקל"א ס"ק יד והוא מירושלמי דלראות פני חברו זה מצוה שמותר לצאת מארץ לחוף לארץ, ותלוי לפי הענין כמה יקפיד וכמה תועלת תהיה מכך. ולא דוקא אם לא רואה את חברו י"ב חודש אלא אם שמח בראייתו ויש לו ענין בזה - מותר". ובהמשך (שם): יש לו ענין מיוחד להתפלל - מהו לצאת לקברי צדיקים בחוף לארץ? תשובה: "זה כבר יתכן שלא, דענין ארץ ישראל אפשר שחשוב מזה". עוד מובא שם: אחד בא לרבנו שיברכו שנוסע לחוף לארץ. שאלו רבנו להיכן אתה נוסע? ענהו לאומן. רבנו אמר לו: "איני יודע אם מותר לנסוע לחוף לארץ בשביל כך". המשיך היהודי ואמר שאלתי את מרן הגראי"ל שטיינמן ובירכני. אמר לו רבנו: "כיצד שאלת?" אמר: "אמרתני אני רוצה לנסוע לאומן ובירכני". אמר רבנו: "לא כך שואלים. היית צריך לשאול מה דעתו האם לנסוע. תיסע לרשב"י". אמר היהודי: "נסעתי ולא נושעתי עדיין והצדיק הבטיח שמי שיעזור למי שבא לאומן ועשה עדים על כך. זו מצווה". אמר רבנו: "תיסע להאר"י הקדוש. גם ארץ ישראל זו מצוה". השואל לא עזב את המקום אלא עמד על עומדו. ורבנו שתק וסעד פת שחרית. אמר העוזר לרבנו שהוא חושש שיעמוד היהודי כאן עד שעת המנחה. אמר רבנו: "אם כן זה טוב כי בינתיים יעבור הזמן של נסיעתו". ובסופו של דבר בשום אופן לא בירכו על נסיעה אף שהפציר עוד ועוד. רק בירכו בברכות אחרות...". ע"ש בספר כל משאלותיך.

לסיכום, נראה שדעת רבנו לכתחילה לא לצאת מארץ ישראל אלא לצורך לימוד תורה לישא אשה וכיבוד הורים. העולם סומך על משמעות המשנה ברורה ויוצא לכל דבר מצוה אפילו לראות פני חברו. אולם אין לצאת לקברי צדיקים משום שאפשר שענין ארץ ישראל חשוב מקברי צדיקים. ועוד שיש קברי צדיקים בארץ ישראל.

³² ראה בסמוך ששאלתי את רבנו מה כוונתו.

³³ ננסה לתמצת את עיקרי הדברים שנאמרו בדעת הרמב"ם לגבי מצוות ארץ ישראל, ולבסוף נבאר מעט את דעת רבנו. הרמב"ם לא מנה את מצוות ישיבת ארץ ישראל בתרי"ג מצוות. מאידך, הרמב"ם כתב כמה הלכות ביד החזקה שמשמע שלדעתו יש מצווה אף בזמן הזה. לדוגמה, בהלכות מלכים (פ"ה, ה"ט) כתב שאסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם. עוד כתב (שם, פ"ה, ה"יב) ש"לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל". וראה עוד בהלכות אישות (יג, כ) לגבי דרישה של אשה לעלות לארץ ישראל, ובהלכות עבדים (ח, ט) לגבי עבד שרצה לעלות לארץ ישראל, ובהלכות שבת (ו, יא) לגבי הלוקח בית בארץ ישראל מן הנכרי, ובספר המצוות (מ"ע, קנג) לגבי מצוות קידוש החודש ע"ש.

נכתב על כך הרבה. נזכיר בקצרה את עיקרי התירושים:

א. לדעת האבני נזר (יו"ד, ס"י תנד, סע"ו) מצות ארץ ישראל כלולה במצוות 'החרם תחרימם'. כלומר, המטרה בהחרמת ז' העממין היא על מנת להתיישב בארץ ישראל.

ב. ארץ ישראל לא נמנית כי היא כוללת את כל המצוות. עיקר הקיום של התורה הוא בארץ ישראל דווקא, כפי שביאר הרמב"ם בפירושו לויקרא (יח, כה). [כך ביאר מרן הרב קוק, כפי ששמע ממנו הגר"ש גורן והביא דבריו בתורת המועדים. מעניין שבשו"ת ציץ אליעזר כתב שדומה שטמו משמיה

כב. שאלה: החזון איש כתב שמצות ישיבת ארץ ישראל שייכת גם בזמן הזה לשיטת הרמב"ם.³⁴ איך צריך להסביר לפי זה את דברי הרמב"ם שמותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים? האם הכוונה למי שאנוס ולא יכול לגור בארץ ישראל?

דמרן הגר"א³⁵ קוק שהרמב"ם לא מנה את ארץ ישראל משום שהיא כוללת את המצוות התלויות בארץ. והוסיף הציץ אליעזר שאפשר להוסיף על דבריו שלא רק מצוות התלויות בארץ, אלא כל המצוות עיקר קיומם בארץ ישראל כמבואר ברמב"ן. באמת הציץ אליעזר כיוון מדעתו הגדולה לדעת מרן הרב קוק, כפי ששמע הגר"ש גורן ממרן הרב קוק, וכנראה שלא מסרו לציץ אליעזר במדויק את דברי מרן הרב קוק.

ג. רצון התורה הוא שעם ישראל יגורו בארץ ישראל. זה משתמע מהרבה פסוקים. נביא את לשון הגר"א וייס שליט"א (שיעור פרשת תולדות, תשע"ט): "והנראה עיקר בזה בדעת הרמב"ם, דזו פשיטא לן שודאי יש מצוה רבה ביישוב ארץ ישראל, אלא שלדעת הרמב"ם אין זה בכלל מנין התרי"ג משום שאין בתורה ציווי מפורש על מצוה זו, דהא דכתיב "והורשתם את הארץ וישבתם בה" נאמר על כיבוש ארץ ישראל משבעת עממין ע"י יהושע ואין זה מצוה לדורות, אך מ"מ פשוט שרצון ה' שניישב את הארץ ונגור בה שהרי הבטיח את ארץ קדשנו לאברהם ליצחק וליעקב והפליג בשבחה, מעלותיה וקדושתה, והמרגלים וכל דורם נענשו באופן חמור משום שהוציאו דבת הארץ רעה. ואין זה פלא כלל שמצוה זו אינה בכלל התרי"ג ואין מקומה בספר המצוות להרמב"ם, דבאמת נראה דיש מיסודות הדת החשובים ביותר שלא באו במנין התרי"ג כגון מצות התפילה לשיטת הרמב"ם... וכבר ביארתי במק"א (מנחת אשר בראשית סימן כ"א) כע"ז לכבי מצות חינוך הקטנים דודאי הוי מה"ת שהרי כך אמר הקב"ה בתורתו (בראשית י"ח י"ט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט", אך מכיון שלא נאמרו הדברים בלשון ציווי אין כאן מצוה עשה ממנין התרי"ג. הרי לן דיש מיסודות הדת שאינם מוגדרים כמצוות עשה, אך מ"מ חשובים הם עד למאוד, וכך נראה לגבי יישוב ארץ ישראל להבנת הרמב"ם. ונראה לפי דרכנו דכל אלה אינם **חיוב מצוה**, דכל שלא נצטוונו בה אין להגדירה כחיוב גמור, אך מ"מ כך רצון ה' ומצוה גדולה ונשגבה. ויש בזה כדי ליישב את התימה הגדולה על גדולי עולם והמוני עם ה' הישרים והתמימים שהיה בידם לעלות לארץ ישראל ולחונן את עפרה ולא עשו כן, דמ"מ לדעת הרמב"ם אין כאן חיוב אלא מצוה, אך מ"מ אף לשיטת הרמב"ם מצוה גדולה היא ונוהגת אף בזה"ז. צא וראה בלשונו הזהב של רבינו הרמב"ם (הלי' מלכים פ"ה ה"י): גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'. דו"ק בעומקן של דברים ופשטותן". עכ"ל המנחת אשר. כעין דבריו שכתב מצות ארץ ישראל אינו חיוב אלא מצוה כתב האגרות משה (אבהע"ז, ח"א, קב). אמנם אף אם נאמר שמקור החיוב הוא רצון ה' המשתקף בתורה, אין הכרח לומר שהמצווה היא רשות כדברי הגר"א וייס, ואפשר לומר אף לדרך השלישית הנ"ל שמכיוון שרואים מהרבה פסוקים שדירה בארץ ישראל זה רצון ה', ממילא זה חיוב גמור. כמו כן, חינוך הילדים הוא חיוב גמור ואינו רק מצוה, ועיין נחלת יעקב (עמ' 277) בפרק 'מצות ישיבת ארץ ישראל - מצוה קיומית או חיובית', ואכמ"ל.

על כל פנים נראה שכוונת רבנו כדרך השלישית שארץ ישראל לא מוזכרת בפירוש בתורה כמצווה אלא כהבטחה. אמנם, ודאי שזה מצוה גמורה גם לדעת הרמב"ם, וכמו שכתבו הרבה פוסקים וביניהם החזון איש בקובץ אגרות (ח"א, אגרת קעה, עמ' קסב) וז"ל: "ומצות ארץ ישראל הוכרעה על ידי הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים".

ראה ספר 'נחלת יעקב' לרב יעקב זיסברג (ח"א, בפרק על שיטת הרמב"ם במצות ישוב ארץ ישראל עמ' 245-200), שהאריך בדעת הרמב"ם במצות ארץ ישראל.

³⁴ כך כתב בקובץ אגרות (ח"א, אגרת קעה, עמ' קסב): "ומצות ארץ ישראל הוכרעה על ידי הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים. וידוע כד כמה שאף החפץ חיים זללה"ה לעלות".

תשובה: נכון.³⁵**דיני נפשות**

כג. שאלה: לגבי דברי הרדב"ז בהלכות ממרים שהקראים שבזמנו דינם שמורידין ולא מעלין כיון שמקרבין אותם והם רק מלגלים על החכמים וכו', האם ניתן להוכיח שהשולחן ערוך והרמב"א לא סוברים כמותו מזה שפסקו בדיני ריבית ושחיטה כמו הרמב"ם שדין הקראים כתינוקות שנשבו, ולא הזכירו את סברת הרדב"ז?³⁶

תשובה: אינה סמוכה (אולי כתוב: "אינה סמיכה").³⁷

כד. שאלה: הרמב"ם כתב באגרת השמד (מאמר קידוש השם) לגבי אדם שמכריחים אותו להודות שאותו האיש מיסד דת האיסלאם הוא נביא אמת או שיהרגו אותו, ש"כל מי שנהרג כדי שלא יודה בשליחות אותו האיש לא יאמר עליו אלא שעשה הישר והטוב ויש לו שכר גדול לפני השם ומעלתו במעלה עליונה כי הוא מסר עצמו לקדשת ה' יתברך ויתעלה, אבל מי שבא לשאול אותנו אם יהרג או יודה אומרין לו שיודה ולא יהרג...". איך זה מסתדר עם שיטת הרמב"ם עצמו (יסודי התורה, ה, ד) שמי שהיה עליו לעבור ולא ליהרג ונהרג הוא מתחייב בנפשו?³⁸

³⁵ השאלה נשלחה בטעות פעם נוספת לרבנו והשיב: "מה שיכול". נראה שכוונתו כמו בתשובה השנייה המובאת למעלה שמי שיכול חייב לעלות לארץ ישראל. ומי שאינו יכול משום שהוא אנוס רשאי לגור בכל מקום בעולם חוץ מארץ מצרים. (וראה עוד בספר נחלת יעקב ח"א, עמ' 297 אות ד והערה 42).

³⁶ בשו"ת מנחת אשר (ח"א, סי' י, אות ג) דן בעניין החילונים שבזמננו אם דינם תינוקות שנשבו. וכתב שתלוי במחלוקת שנחלקו הרדב"ז ושו"ת רבינו אליה מזרחי. לדעת הרדב"ז אם אנו משתדלים להחזירם למוטב ולא קיבלו - שוב דינם כמומרים. אולם לדעת רבינו אליה מזרחי אף שאנו השתדלנו עמהם והוכחנו אותם שנים רבות עדיין דינם כתינוקות שנשבו. וכתב המנחת אשר שדעת השולחן ערוך והרמב"א כדעת רבינו אליהו מזרחי שהקראים דינם כישראל. לכן פסקו שאסור להלוות להם בריבית (יו"ד קנט, ג), ושחיטתם כשרה (יו"ד, ב, ט), והם ספק ממזרים (אהע"ז, ד, לז). כל זה לא כדעת הרדב"ז שסבור שאין בהם חשש ממזרות משום שדינם כגויים והם כולם פסולי עדות.

³⁷ משמעות הדברים שאינה ראייה חזקה. ואכן מצינו בדברי כמה אחרונים שנראה שנקטו שדברי הרדב"ז לא נדחו מההלכה (הובאו במנחת אשר שם). בשו"ת אגרות משה (אבן העזר חלק ד סימן נט) דן לגבי אשה שנישאה בנישואין אצל ראביי רעפארמער ולא היו עדים כשרים ונפרדו ללא גט והתחתנה שוב, וכתב שאין לחשוש שהעדים כשרים וז"ל: "וגם אין להחשיבם כלל כתינוק שנשבה מאחר שרואין הרבה שומרי תורה ומצות, וגם עיין ברדב"ז שסובר שכמעט ליכא דבר כזה". וכן בדברי יציב (יו"ד, מט) ושבת הלוי (ח"ט, קצח) שציטטו את דברי הרדב"ז ונראה מדבריהם שהלכה כמותו.

³⁸ כלומר הרמב"ם נראה כסותר את עצמו. בהלכות יסודי התורה (ה, ד) כתב שאם אדם יכול לעבור ולא ליהרג כאשר מותר לו לעבור והוא בכל זאת נהרג - הוא מתחייב בנפשו. לעומת זאת באגרת השמד (עמ' נג, שורה 13 בהוצאת הרב שילת) כתב שאם נהרג על קידוש ה' "לא יאמר עליו אלא שהוא עשה מצוה (נוסח אחר "עושה הישר והטוב") ויש לו שכר גדול לפני ה' יתעלה לפי שמסר נפשו על קדושת ה' ". הרב שילת (שם) הביא את התשובה של הרב רבינובין בספרו יד פשוטה

תשובה: כוונתו שגזרו מן השמים.³⁹

כה. שאלה: לכאורה נראה שיש סתירה בדברי החזון איש, בין דבריו ביורה דעה סימן א' אות ו, לבין דבריו בסי' ב אות כח, שבסימן א' כותב שיש לדון על כל איש ואיש בפרט אם הוא נחשב כתינוק שנשבה, ולעומת זאת בסוף סי' ב' אות כח' כתב באופן גורף בשם הגר"י מולין שאין מי שיודע להוכיח בדורנו וכולם נחשבים כאנוסים. וגם במכתב של החזון איש כתב למעשה להחמיר בבישול של בלתי שומרי תורה ח"ו. רציתי לשאול את מרן שליט"א: מה היישוב לזה? כי ראיתי שגדול אחד כתב שספוקי מספקא ליה לחזון איש והלך לחומרא לכל הכיוונים שאסור לשנוא אותם ומצד שני צריך להחמיר בבישולם,⁴⁰ וראיתי לגדול אחר שכתב שהחזון איש בתחילה התלבט בדבר ולבסוף הכריע לקולא כדבריו בסי' ב'.⁴¹

תשובה: תלוי מי ומה.⁴²

שכתב שאף שעשה איסור ומתחייב בנפשו, בכל זאת אם עשה את המעשה מתוך כוונה לשם שמים - יש לשבחו בדיעבד. הרב שילת חלק על דבריו וביאר בדברי הרמב"ם שאף שבדרך כלל מתחייב בנפשו, במקרה המדובר באגרת שם היה ראוי למסור את הנפש כדין ערקתא דמסאנא, אלא שהגויים יודעים בעצמם את שההודאה היא שקרית, ואינה אלא מן השפה ולחוץ. מכל מקום היהודי רשאי למסור את נפשו על קידוש ה' כדין ערקתא דמסאנא.

³⁹ אולי כוונת רבנו שהרמב"ם באגרת מתכוון שהאדם הודה בעל כרחו ולא היתה לו אפשרות להודות בשקר ולהינצל. אם יכל להודות בשקר ולהינצל לא נאמר עליו שהוא עשה מעשה טוב ויש לו שכר גדול וכו'. וצ"ע כי לא נראה כך מדברי הרמב"ם.

⁴⁰ כך חשבתי שדעת הגר"י קרליץ בחוט השני (שבת, ח"ב, פ"מ, אות ג). אולם זה לא בדיוק דעתו. ראה בהערה בסמוך.

⁴¹ כך נראה בשו"ת מנחת אשר (ח"א, סי' י, אות ה) שהביא את דברי החזון איש בסימן א, וכתב ששם לא החליט מה בבירור מה דינם. אך בסימן ב "נטה בבירור לומר דהוי כתינוקות שנשבו לכל דבר וכך נראה להורות הלכה למעשה עיין בזה".

⁴² בספר דרך שיחה (ח"ב עמ' תנו-תנו) מובא בשם רבנו שדעת החזון איש שנחשבים כתינוקות שנשבו מלבד מי שידע ושנה ופירש. בחוט שני (שם, סוף פרק מ, אות ג, והלאה) הביא את דברי החזון איש ודן בהם. ולבסוף הסביר בדעת החזון איש שיש לחלק בדינם של אלו שאינם שומרים תורה ומצוות. זה לשונו: "העולה מכל האמור:

א. יהודי שגדל ונתחנך בין הגויים ולא יודע מדת ישראל כלל דינו כתינוק שנשבה ואף אם ידע ושמע שהוא יהודי ושישנם יהודים שמאמינים שיש בורא לעולם והוא נתן לנו תורתו ומחוייבים אנו לקיימה, מ"מ כל זמן שאינו מאמין בזה ורוצה לנהוג כיהודים שאינם שומרים תורה ומצוות הרי הוא כאנוס שהרי אין הוא יודע האמת ועלינו לקרבו וללמדו. ואמנם אם השתדלו עמו כשיעור עפ"י קביעת דייני הדור ועדיין עומד במרדו י"ל שהוא מזיד כמבואר בחזו"א.

ב. ולכן יהודים אלו כגון אלו שהתגוררו ברוסיה וכיוצ"ב שלא לימדו אותם מתורת ישראל דינם כתינוקות שנישבו אף שהם יודעים שהם יהודים ושישנם יהודים שומרי תורה ומצוות.

ג. ולא רק יהודים שגדלו ברוסיה וכיוצ"ב, אלא אף בארצנו הקד' בזמנינו שרבים מבני עמנו מתחנכים לכפירה ולחיות חיי הפקר והוללות ולא חונכו בדת משה וישראל דינם כתינוקות שנשבו ואף שהם יודעים שהינם יהודים ושישנם יהודים שומרים תורה ומצוות וכנ"ל ומצוה לקרבם וחייבים לחלל עליהם את השבת במקום פיקוח נפש.

ד. אך פורקי עול שיודעים שתורתנו תורת אמת והתורה מחייבת כל יהודי לקיים את כל מצוותיה ויודעים את זה או משום שנתחנך בדרך התורה ופירש, או שכך נהגו אבותיהם ואבות אבותיהם רק הם נתרגלו ונתחנכו לחיי הפקר - יש לחוש שדינם כמומרים שאין הם כאנוסים אלא מזידים

כו. שאלה: האם אפשר להוכיח מדברי המ"ב שלא סבירא ליה שחילונים בזמננו תינוקות שנשבו ולא סבירא ליה שאפשר להקל במחללי שבת בפרהסיא שבאים לבית כנסת כסברת הבנין ציון, מזה שבכל מקום שדיבר בעניין לא הזכיר סברות אלו, בספר חפץ חיים, אהבת חסד, ובכמה מקומות במ"ב, וסתם שמומר ומחלל שבת בפרהסיא מותר לדבר עליו לשון הרע...?

תשובה: לא שמענו אינה ראייה.⁴³

דיני ממונות

כז. שאלה: אדם שהשאל רכב לחברו והשואל שילם לו מעט יותר מהעלות של הדלק אבל ברור לפי המומחים שאין התשלום מכסה את כל הבלאי שנגרם לרכב, ונציין שהשאל לו לא למטרות רווח אלא כטובה, האם דינו כשואל או כשוכר?

תשובה: שואל.⁴⁴

כח. שאלה: מה שמבואר בשו"ע חושן משפט (לט, יז) שאפילו אם מדעת המלוה נכתב השטר יכול לחזור בו כל כמה שלא נתן לו המעות, למה לא יהיה חייב להלוות לו מטעם נדר?

תשובה: אדעתא דהכי לא נדר.⁴⁵

אחר שבשאל נפש עוברים על תורת ה' שמצוה לשנאותם ושמותר להלוותם בריבית ושיינם יין נסך ושאיין מחללים עליהם את השבת, וזוה יש לדון על כל אחד ואחד בפני עצמו כמבואר בחזו"א לעיל אך כבר הורה מרן החזו"א שאין דין מורידין נוהג בזמנינו".

⁴³ ראיתי בספר אחד שהתקשה מדוע החפץ חיים לא הזכיר שדין החילונים בזמנו כתינוקות שנשבו כפי שכתב החזו"ן איש, וכתב שיש הבדל בין היהודים שלא שמרו תורה ומצוות בזמן החפץ חיים שלא היו תינוקות שנשבו והיו אפיקורסים, לבין היהודים שלא שמרו תורה ומצוות בזמן החזו"ן איש שכבר היו בניהם ובני בניהם של האפיקורסים הראשונים, ולכן כתב שדינם כתינוקות שנשבו. הקושי בהסבר זה הוא שהפער בין הדור של החפץ חיים לדור של החזו"ן איש אינו כל כך גדול.

⁴⁴ יסוד הספק הוא שמצד אחד שואל חייב באונסין משום שכל הנאה שלו. ואילו כאן יש לומר שאין כל הנאה של השואל משום שהוא משלם מעט מהבלאי. מאידך השואל לא משלם את כל הבלאי ובסופו של דבר המשאל עושה זאת למטרת חסד ואינו מרוויח שום כסף ואף מפסיד. בספר חוק לישראל (שומרים, עמ' 849 הערה 120) הביא שהגר"ז"נ גולדברג הסתפק אם משאל שהתנה עם השואל שישלם לו את פחת הנכס עקב השאלה - האם זה נחשב שאין כל הנאה של השואל. הרי שהוא הסתפק בשאלה שלנו, אלא שיש לציין שהוא הסתפק במקרה ששילם השואל את כל הפחת, ואילו אנו דנים במקרה ששילם השואל רק חלק מהפחת, ובמקרה זה יש קצת יותר סברא לומר שהוא נחשב כשואל, וצ"ע. ראה גם בספר 'אהבת חסד' (ח"א, פ"א, הערה ז) שדבריו נושקים לדיון שלנו, וכן ראה בקובץ מקדמי ארץ (כרך י, עמ' 47) מאמרו היסודי של הרב יצחק צוקרון שליט"א שדין בשאלה זאת. והביא שם ששאל את הגר"ד ליאור שליט"א ואמר לו שבמקרה זה דין השואל כשוכר ע"ש.

נציין שהשאלה נשלחה בטעות פעם נוספת לרבנו והשיב: "יחזיר לו המותר (לרוחא דמילתא)". לא ברורה לי כוונת רבינו בתשובה זאת, אבל כנראה שקצת הסתפק בדבר וכתב שיש מקום לשואל להחמיר ולשלם את האונס וצ"ע.

⁴⁵ בספר אהבת חסד (ח"א, פ"א, ה"יא) לבעל החפץ חיים כתב: "אם הבטיח לישראל להלוותו סך מה יזהר מלחזור בו דהוא ככל קבלה לדבר מצוה דקיי"ל ביו"ד סימן רי"ג ס"ב דאסור לחזור בו. ועיין בנתיב החסד דלעשיר ולזמן מרובה דאין עי"ז מ"ע אין שייך בזה שם נדר, ומ"מ אם הוא יודע

כט. שאלה: לגבי מה שכתוב בספר אהבת חסד (ח"א, ה, ז) שחייבים לקנות או למכור לישראל אפילו שירויה מעט פחות (בדבר שאין מקחו ידוע). מה השיעור של מעט? כי ראיתי שיש אומרים שליש או שישית ושמה אין לזה שיעור מוגדר ותלוי ביכולת של כל אחד?

תשובה: תפוס לשון אחרון.⁴⁶

ל. שאלה: האם הדין הזה שייך אם המוכר שאני בא לקנות ממנו הוא לא שומר תורה ומצוות?

תשובה: לא.⁴⁷

שסמך דעתו עליו נכון ליוזמה בזה כפי שלא יהיה בכלל מחוסרי אמנה. וכן אם הפריש או נדר בפיו איזה סך מסויים לעשות מזה גמ"ח אסור לחזור". ושם בנתיב החסד (ס"ק יח) ביאר: "דהוא וכו'. עיין בר"ן בנדרים דף ח' בד"ה עליו וכו' שכתב שם דקבלה בעלמא לדבר מצוה מהניא דומיא דמאי דאמרין דקבלה בלחוד מהניא לצדקה כדכתיב בפ"ך זו צדקה וה"ה לכל דבר מצוה ע"ש וכן נפסק ב"י"ד סימן ר"י"ג ס"ב בהג"ה. ואין להקשות ע"ז מהא דב"מ ק"א בקע לא מצי הדר ביה משאל לא בקע מצי הדר ביה משאל דעל שאילת כלים אין מ"ע מיוחדת משא"כ בהלוואת מעות וכמ"ש בס"ב ע"ש. אמנם קשה לי מחו"מ סימן ל"ט סי"ז ע"ש ובטור, דאפילו אם מדעת המלוה נכתב השטר יכול לחזור בו כל כמה שלא נתן לו המעות וכ"ש בנידון דידן בהבטחה בעלמא. ואפילו לדיעות החולקין על המחבר, ע"ש בש"ך, היינו דוקא שם שמדעת המלוה נכתב השטר, אבל בלי שטר לכ"ע יכול לחזור בו, אף שמתחלה התנדב ללוות לו. ואמאי לא יהיה חייב ללוות לו מטעם נדר וכנ"ל? [ואולי דשם מיירי שהלוה איננו עני והוא לוח המעות לזמן מרובה דבאופן זה לא מצינו בתורה חיוב הלוואה כדמשמע בס"א דעיקר חיוב המצוה הוא לעניים או לעשיר לזמן מועט ע"ש. ואפילו בזה יש לעיין אם הוא מ"ע גמורה. ועיין לקמן בפ"ו בנה"ח סק"ג אבל א"כ הי"ל להפוסקים להזכיר דבעני אסור לחזור בכל גוונן] ואולי דשם לא איירי כ"א מדין שעבוד וקנין ולא מדין נדרים, ונ"מ אם שאל על הנדר ועיין ב"י"ד סימן רכ"ח ס"ד [ולפ"ז גם בשאלת כלים לפי מה שכתבתי בס"ג דבעני יש חיוב להשאילו יהיה אסור לחזור משאילתו אם השואל הוא עני גם לרב הונא ומטעם נדר אפילו אם עדיין לא בקע בו], ואפילו אם נאמר דבעניינו לא שייך נדר ויכול לחזור בו וכפשיטות לשון השו"ע מ"מ יש בו משום מחוסרי אמנה דהוי כמתנה מועטת [ב"מ מ"ט] כיון שמתחלה סמך על דעתו".

הרי שלדעת החפץ חיים אם אדם אומר לעני (או לעשיר שצריך את הכסף לזמן קצר) שילוה לו כסף יש בזה נדר. ומתשובת רבנו כאן נראה שסתם בני אדם לא מחליטים שילוה עד נתינת המעות. אמנם, רבנו לא ביאר מדוע זה שונה מצדקה שברגע שהאדם אמר שיתן הוא מתחייב לתת, ולא אומרים שעד שלא נותן את הכסף אינו גומר בדעתו לתת. ויש לומר שבנדרים הולכים אחר לשון בני אדם, ובלשון בני אדם הלוואה אינה כצדקה, אף שמצד האמת הלוואה לעני בכלל צדקה, ראה כעין זה באהבת חסד (ח"ב פרק יח, אות א הגה ד"ה 'דאף דעקר מעשר').

⁴⁶ מובא בספר 'כל משאלותיך' (עמ' תכד) שנשאל רבנו לעניין קנה מיד עמיתך: "מהו מועט באחוזים אחוז אחד או עשרה אחוז?" והשיב רבנו: "לפי הענין שנראה לו מועט". והדברים מתאימים לתשובה שקיבלנו. וראה בספר מקראי קודש (הררלי) הלכות תשעה באב (פ"ז הערה י, עמ' ערב-רעג) שהביא דעות הפוסקים בעניין זה. יש אומרים שצריך לקנות מיהודי רק כאשר מוכר באותו מחיר של הגוי. יש מי שאומר שצריך לקנות מיהודי גם בהפרש מועט. יש אומרים שצריך לקנות מיהודי גם בהפרש גדול. ויש מסייגים שצריך לקנות מיהודי רק כאשר המחיר רגיל כמקובל בשוק ע"ש באריכות.

⁴⁷ בספר 'כל משאלותיך' מובא שנשאל רבנו: "יש לו להציע עבודה לשיווק, ולפניו שתי ברירות, או למסור לגוי או ליהודי מחלל שבת תינוק שנשבה מה יעדיף?" והשיב רבנו: "אם על ידי שימסור את העבודה ליהודי הזה הוא יקרב אותו ליהדות, ימסור ליהודי. אם לא - גוי קודם, כי מה היהודי יעשה בכסף? עבירות. ועוד שם נשאל (עמ' תכג): "חנות של חופשי בזול וחנות של חרדי ביוקר מהו?"

אימוץ ילד שאינו יהודי

לא. סיפר לי בעל המעשה: לאחר שנים שבהם לא זכינו לפרי בטן, רצינו לאמץ ילדים. כאשר הציעו לנו לקחת שני ילדים שאינם יהודים, שאלתי את הרב מרדכי אליהו, והרב אישר לאמץ את הילדים. במקביל, שאל חותני את הרב חיים קנייבסקי בעניין. הרב קנייבסקי הורה לא לאמץ ילדים אלו, אלא רק ילדים יהודים. נימוקו היה שאם נאמץ ילד גוי ולאחר גיל בר מצווה הילד המאומץ יחליט שהוא לא רוצה להיות יהודי - נמצא שגידלנו ילד גוי (כמדומה שאמר לשון שכזו: "זה כמו לגדל ציפורים").⁴⁸

והשיב: "החפץ חיים באהבת חסד מדבר על זה בחלק א, פ"ה, וכמדומה שכתב שאם צריך להפסיד משום כך דבר מועט, גם כן יש את המצוה של או קנה מיד עמיתך". ובספר מעדני שלמה (חו"מ, עמ' שסא) הביא בשם הגרש"ז אורבך שנטה לומר שיש דין של 'קנה מיד עמיתך' בקנייה מיהודים שאינם שומרי תורה ומצוות בזמננו, שבפשטות הם בגדר תינוקות שנשבו ולא יצאו מכלל עמך (ע"ש בהערה שדעת הגרש"ז בהקשרים אחרים שאינם בגדר תינוקות שנשבו).

⁴⁸ ישנם פוסקים שממליצים לאמץ דווקא ילד גוי ולא ילד יהודי. זאת משתי סיבות: א. אם מאמצים ילד יהודי ולא יודעים מי ההורים ישנו חשש פסול לילד.

ב. כאשר לא יודעים מי ההורים של הילד, ישנו חשש שמא הילד יגדל וישא את בת אחותו או קרוב משפחה אחר שאסור לו להתחתן איתם. אמנם, אם כבר נשתקע הדבר ולא ניתן לדעת מי ההורים מותר לו להתחתן, משום שהולכים אחר הרוב. אולם, כשלא נשתקע הדבר מי ההורים אסור לו להתחתן בלי לברר משום "ומלאה הארץ זימה" [ראה אגרות משה (יו"ד, ח"א סי' קסב) שמוזכר צדדים אלו. ובמשפט הכתובה (ח"ב עמ' שיד) הזכיר כמה מגדולי הפוסקים שהמליצו לגייר דווקא ילד גוי מטעמים אלו. ראה גם שולחן מנחם (אבן העזר סימן יא) שהרבי מלובביץ המליץ לגייר ילד גוי מטעמים אלו. אולם, באגרות אחרות הרבי המליץ לגייר רק ילדים יהודים. בהערה שם כתבו שאין סתירה בדעת הרבי מלובביץ. כאשר היה מדובר בשומרי תורה ומצוות העדיף אימוץ ילד גוי על מנת להימנע מהחששות הנ"ל. וכאשר היה מדובר ביהודים שהחליטו על דעת עצמם לאמץ בכל מקרה, ולא היה ידוע מידת שמירתם תורה ומצוות, והילד על כל פנים יתערב בזרע ישראל, אמר הרבי שעדיף שיאמצו ילד יהודי. ע"ש].

אולם נראה שרוב הפוסקים המליצו לאמץ ילדים יהודים ולא גויים.

ניתן לחלק את הנימוקים שנאמרו לארבעה:

א. יתכן שילד גוי לא ירצה לקבל עליו עול מצוות בגיל בר מצווה, ולמפרע יתברר שההורים גידלו ילד גוי. טעם זה הוזכר למעלה בשם רבינו. טעם זה נאמר גם על ידי הגרש"ז אורבך ראה מעדני שלמה (עמ' רפא). יש להוסיף שבמקרה זה יש חשש של התבוללות שיתערב בזרע ישראל (ענין בשולחן מנחם, שם בהערה הנ"ל).

ב. יש מצווה לעשות חסד לילד יהודי ולגדלו ולחנכו לתורה ויראת שמיים, וכל המגדל יתום בתוך ביתו כאילו ילדו, מה שאין כן בילד גוי [טעם זה נאמר בשם רבנו בספר 'כל משאלותיך', פרשת שמות, עמ' רמב), הגרש"ז (שם), הגרא"ל שטיינמן ('כאיל תערוג', שידוכין ונישואין עמ' ק), והוסיף שם שאולי אחרי שאימץ ילד גוי וגיירו מקיים בזה מצווה קצת משום 'ורחמיו על כל מעשיו', אבל אין עניין לגייר. וכן הורה הגר"א נבנצל שעדיף לאמץ ילד יהודי מאשר ילד גוי מטעם זה (כמובא בשו"ת מראה הבזק אמונת עתיך ניסן תשע"ט עמ' 119)].

ג. לא משתדלים לגייר גויים [טעם זה אמר רבנו ומובא בשמו בספר 'כל משאלותיך' שם, וכך נראה מאגרות משה שם. ראה גם במאמרי הראיה (עמ' 201): "אין מה לדבר שהננו רחוקים מלהשיא איש מאומות העולם שיתגייר (כמו שאחרים עושים בנוגע לציד נפשות)". (יש לציין שבמאמרי הראיה שם לא מדבר על אימוץ ילדים).

ד. קשים גרים לישראל כספחת, (ראה בדברי הגרש"ז שם, וכן הביא בספר מגד גבעות עולם (עמ' קיח) בשם הגר"י הענקין והגר"מ פיינשטיין והגר"ג שור, שאין ראוי לאמץ ילד גוי, משום שעל ידי

להשלמת סיפור המעשה, נציין כי לבסוף, החליטו בני הזוג שלא לאמץ ילדים אלה, ולאחר זמן לא רב הוצע להם לאמץ ילדים יהודים. הם אימצו ילדים אלה, ומיד בסמוך להחלטת האימוץ זכו להיפקד, ונולדו להם ילדים בצורה טבעית (אכמ"ל) בפרטי הסיפור ובסייעתא דשמיא).

עניינים שונים

לב. שאלה: הורים קראו לבן שלהם 'מיכאל', גם על שם החותן שלו (שלא שומר תורה מצוות). כעת לא נוח להם רק עם השם הזה שהילד נקרא על שם הסבא הנ"ל, (ועוד שהאמא חוששת שבכלל השם הזה הוא לא הכי טוב בגלל שכמה מיכאל שמכירה יש איתם בעיות). כעת הם רוצים להוסיף את השם 'גד' שיקרא 'מיכאל גד'. האם זה נכון לעשות כן?

תשובה: מיכאל שם מצוין. יכוונו גם מכאן ולהבא בשם כל הצדיקים שנקראו בשם זה, ולא משנים את השם (הרב הבלין מסר לי את תשובת הרב בעל-פה).⁴⁹
לג. שאלה: הצדיק הרב אריה לויין כתב בזכרונותיו: "זכרתי ימים מקדם, משנת תרס"ה שזכיתי בחסדי העליון יתברך שמו, לעלות על אדמת הקודש ביפו. שחרתי

זה מביא לתוך כלל ישראל את המידות המקולקלות שבטבע הגויים. אולם, הביא שם בשם הגרי"ד סולביצ'יק מבוסטון שסבר שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והרי זה מסיר ומטהר כל ההשחתה של הגויים והרי הוא נולד מחדש לעם הישראלי בקדושה וטהרה. והיה תמיד מדגיש הגרי"ד שאדרבא גדולי מוסרי התורה היו מזרע גרים כרבי עקיבא ואונקלוס הגר. וכן דוד המלך ומשיח צדקנו. ומה שאמרו קשים גרים לישראל כספחת הוא מטעם שרובם לא מכוונים לקבל באמת את המצוות וחוזרים לסורם, אך גרי צדק אמיתיים אין בהם שום חשש כלל. עכ"ד. וראה בספר 'חשוקי חמד' כתובות (יא, א) מה שכתב בזה. יש לציין לעוד כמה מקורות בעניין זה אם מדרגתם הרוחנית ומידותיהם של הגרים שווה לזו של יהודים מלידה (אף שיש לחלק בין מידות טובות למדרגה רוחנית ואכמ"ל). עיין בספר 'בין הכוזרי לרמב"ם' לרב יצחק שילת (סוגיה ג, אות ה), שהביא בהרחבה את המחלוקת בין ריה"ל לרמב"ם בעניין מעמדו של הגר, שלדעת הרמב"ם גר יכול לקבל נבואה ומדרגתו כשאר ישראל, ולדעת הכוזרי אין מדרגתו כמדרגת ישראל מלידה ואינו יכול לקבל נבואה. וראה עוד בעין איה' שבת (ח"א, אות רסב) שנקט דרך אמצעית, וז"ל: "הגרים הם דומים לישראל כספחת, מתחברים הם בגוף האומה ומתקרבים הם גם כן בחיבה יתרה, אבל הטבעיות הישראלית של אהבת האומה העמוקה והטהורה, עוברים דורות עד שחודרת בלבבם - גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה", לבד היוצאים מן הכלל מצד עילויים הנערץ". הרי שרוב הגרים אין חיבורם הטבעית לאומה הישראלית כשאר בני ישראל, חוץ מיוצאים מן הכלל (יש מקום לחלק בין אהבת האומה המוזכר בעין איה' שלוקח דורות עד שחודרת בלב הגרים, מה שאין כן מידות או מדרגה רוחנית שאולי מיד בגיור הם כשאר ישראל. אולם יותר מסתבר שהדברים קשורים אחד לשני, ואכמ"ל). ועיין בספר 'מנחת אשר' מועדים (ח"ג, שבועות ס"י נה) שדן באריכות לאיזה עניין אומרים גר שנתגייר כקטן שנולד דמי ולאיזה לא.

⁴⁹ בעניין השם 'מיכאל' מובא בשם רבנו: "בקריתא שם ע"ש מלאכים כמו רפאל, מיכאל, גבריאל, עזריאל ואוריאל - כך מנהג ישראל" (שמות בארץ, עמ' לט). בעניין קריאה על שם סבא שאינו שומר תורה ומצוות מובא בשם רבנו: "כשאביו ואמו אינם שומרי תורה ומצוות והבן חפץ מאד לקרוא שם על שמם יכוין על צדיקים שנקראו בשמות אלו" (שמות בארץ, עמ' ס). בספר דרך שיחה (ח"ב, עמ' שטו) מובא: "שאלה בעל תשובה נולד לו בן ורוצה ליתן שם ע"ש אביו דוד אך היה אדם חילוני? תשובה: אם היה תינוק שנשבה ולא להכעיס שיתן שם דוד ויחשוב על דוד המלך וגם יהיה מזכרת לאביו".

בראשונה את פני הרב קוק זצוק"ל, קיבלני בסבר פנים יפות כדרכו בקודש לכל אחד, שוחחנו בדברי תורה. אחרי תפילת מנחה יצא רבינו, כדרכו בקודש, לשוח בשדה לצמצם מחשבותיו, ואני התלוויתי אתו. בדרך קטפתי איזה עשב או פרח, הזדעזע רבינו ואמר לי בנחת, כי הוא נזהר מאוד לבלתי קטוף בלי תועלת עשב או פרח שיכול לגדול או לצמוח, כי אין עשב מלמטה, שאין לו מזל מלמעלה ואומר לו גדל. כל ציץ עשב אומר דבר, כל אבן לוחשת איזה סוד, כל הבריאה אומרת שירה... הדברים שיצאו מלב טהור וקדוש נחקקו עמוק בלבי ומאז התחלתי להרגיש ביותר את מידת החמלה על כל דבר".

האם ראוי לאנשים פשוטים גם להשתדל ולא לקטוף עשב או פרח בלי תועלת, או שמא הדברים שייכים רק ליחידי סגולה?

תשובת הרב בעל-פה (נמסר לי מהרב הבליון): **מקור הדברים נמצא בספר תומר דבורה, אם כי אי"ז חיוב אלא הנהגה טובה.**⁵⁰

לד. סיפור: פעם איבדתי את הטלית והתפילין (טלית חדשה עם תכלת). לא היה כתוב על התפילין והטלית את שמי. חיפשתי בכל המקומות הרלוונטיים והתקשרתי לכל מי שהיה יכול לעזור, וללא הועיל. בזמן החיפוש הנחתי תפילין של חבר. ביקשתי מסופר סת"ם שיכתוב לי תפילין חדשות, והוא אמר לי שהוא עמוס בכתבת ספר תורה ואם אפשר הוא ישמח שאמתין לו עד שיתפנה. לאחר כחודש וחצי ראיתי בספר תשובות של רבנו 'כל משאלותיך' שמי שמאבד תפילין - ילמד הלכות תפילין (זה שיטתו של רבנו שכל מיני בעיות, הפתרון הוא בלימוד תורה גם באופן פשוט וממשי ואכמ"ל). באותו רגע אמרתי לחברי הרב בנימין שחור שקיבלתי על עצמי ללמוד הלכות ציצית ותפילין ובע"ה אמצא את התפילין". סמוך לכך נמסר לי שמצאו את הטלית והתפילין.⁵¹

⁵⁰ כנראה כוונת רבנו לכתוב שם: "ועל דרך זה לא יבזה שום נמצא מן הנמצאים, שכלם בחכמה, ולא יעקור הצומח אלא לצורך..." (פרק שלישי).

אציין ששאלתי גם את הגר"א נבנצל שליט"א האם זה הנהגה שראוי לאנשים פשוטים לנהוג בה או שהיא הנהגה שמתאימה רק לצדיקים. והשיב: "רק צדיקים". לאחר כשנתיים שאלתי את הגר"א נבנצל שוב, ואמר לי שראוי לכולם להקפיד בזה ולא רק צדיקים.

⁵¹ מצאתי שבספר 'להידבק' מובא: "שאל לרבינו אחד שנאבד לו התפילין מה יעשה? השיב לו רבינו שילמד מסכת תפילין, ואכן אחר שסיים הלה את מסכת התפילין מצא אותם בדרך ניסית ממש".

קְהוּלַּת מוֹסְרֵי

עיוני תנ"ך ואמונה

